

נאמן שמואל לנביא לה' דרמה במבנה אפיזודי

תקציר

פרקי הפתיחה של ספר שמי"א א-ג מוצגים כסיפור, הערוך כדרמה בארבע מערכות. על דרך זו מבקש הסיפור הדרמטי להביא אותנו, הקוראים, לעמוד על דרך גידולו של שמואל – בנה של חנה העקרה, אשת אלקנה מן הרמה, ונערו-חניכו של עלי, הכוהן הגדול בהיכל ה' בשילה, כדי שיהיה נביא שליח לעמו – בדומה למשה. הסיפור מבליט את האידאה של דעת ה', התובעת התנהגות מוסרית – כמאפיינת את הנביא שמואל.

מילות מפתח: שמואל; עלי; אלקנה; חנה; רמה; שילה; הדרמה במקרא; דרמה במבנה אפיזודי; דיאלוג; קריין; מילוי פערים; קריאה צמודה; ניתוח מבני; שופט; מלך; נביא; התגלות אלוהית; דעת-ה'; נדר; נזירות; רמב"ם.

מבוא

בספרי הדרמה במקרא כתבתי:

עיון בסיפור המקראי – שהוא לכל הדעות דרמטי ביסודו – הביאני לכלל ההשערה, כי כמה וכמה מן הסיפורים במקרא, הכתובים ב'לשון-של-פעולה', ניתן לבנותם כדרמה – בעיקרון – לא להצגה על במה אלא כסיפור 'דרמטי' בעל-פה. הקוראים – המאזינים לסיפור – נדרשים, איפוא, לבנות 'תמונות' ו'מערכות'; ליצור התרחשות כאן – ועכשיו; לראות מעשים ותכונות של 'גיבורים'; להבחין ב'קונפליקט' של 'הגיבורים' בזולתם או בסביבתם; לעקוב אחרי 'העלילה' המתפתחת, מסתבכת וניתרת. זאת ועוד: הקוראים המאזינים-הפעילים, מתבקשים לשים לב, במיוחד, ל'דיאלוג' (המייחד את הדרמה כסוגה – כז'אנר), משום שבאמצעותו מעביר הסיפור המקראי את המסר 'הפוליטי' בדרך של הזדהות.¹

בדרך זו הרחבתי את המתודה הספרותית של "מילוי הפערים" – מן ההתייחסות לפסוק או לדיבור הקצר אל התמונה הרחבה והדיאלוג הממושך – המאפיינים את הדרמה הכתובה בלשון

1. נ' אררט, הדרמה במקרא, ירושלים תשנ"ז, עמ' 1.

של 'פעולה'. הקריאה 'הדרמטית' בכתובים פותחת בפני הקורא פרשנות ייחודית, הקרובה אל הלמידה 'על דרך ההזדהות' – האופטימלית בהבנת המקרא ובהוראתו. קריאה באופן זה פותרת בעיות פרשניות, המתגלות בקריאה 'רגילה' של הטקסט המקראי. בעיקרון קריאה זו מבקשת להביא את הקורא להאזין לדבריו של המספר ולא לשחזר את מה שקרה בלבד. למעשה, יש בה מן הצירוף של שלוש דיסציפלינות מקובלות: קריאה צמודה, חקר הסוגים וניתוח מבני.²

בנספח ה בספרי³ הצעתי לראות בשלושת פרקי הפתיחה של ספר שמואל – דרמה במבנה אפיזודי:⁴ הדרמה פותחת בפרולוג, נמשכת בארבע מערכות ומסתיימת באפילוג. תפקיד מיוחד ניתן ל'קריין', הממלא את תפקידה של 'המקהלה' בדרמה היוונית: הוא מוסיף ביאור לדברים הנאמרים, משלים את התפתחות הדברים בעתיד, משקיף מן הצד על הנעשה ומביע את דעתו.

מן הראוי לציין: הדרמה מובאת בראשית ספר שמואל, הפותח את תקופת המלוכה בישראל. הדרמה מציגה את הרקע המורכב של מקום גידולו של שמואל – עד היותו נביא-מושיע לישראל. יש בכך משום ההידמות להבאת הדרמה, המציגה את דרך גידולו של משה, עד היותו נביא-מושיע לישראל, בפתח ספר שמות – הראשון בספרי "תורת משה" (שמות-דברים).⁵

ייחודה של הדרמה שלפנינו – בהצגת דמותו של שמואל, הנביא-המושיע, כשלוחו של **אל דעות ה'** – כתוארו בתפילת חנה (שמי"א ב 3). **דעות** – במשמעות של מידות, ערכים ותכונות-נפש מוסריות⁶ – כדרך שהבין רמב"ם **במשנה תורה**, הלכות דעות.⁷ לשון של **דעת אלהים** – במשמעות של התנהגות מוסרית – מוצא אתה בדברי הנביאים הושע, ישעיהו וירמיהו.⁸ ואכן, בשתי המערכות הראשונות של הדרמה, אנו לומדים להכיר את **דעת ה'**, כפי שהיא באה לכלל ביטוי במידותיה הייחודיות של חנה – בהתייחסותה לאלקנה, אישה, ובהתנהגותה עם עלי, הכהן הגדול.

לעומת זאת, בשתי המערכות המקבילות, עדים אנו **לדעת ה'** המחוללת **בהיכל ה'** על ידי בניו של עלי. בתוך מסגרת חיים קוטבית זו – **הנער שמואל הלך ונָדַל וְטוֹב גַּם עִם ה' וְגַם עִם אֲנָשִׁים** (שמי"א ב 26) – ולפיכך זוכה בהתגלות אל **דעות ה'**.

כדרמה – האירועים מוצגים כהווייתם ברצף הגיוני של זמן ומקום. אנו הקוראים-הצופים לומדים להכיר ולהעריך את מעשי 'הגיבורים' על פי התנהגותם, ובמיוחד בדרמה, על יסוד תגובותיהם 'המילוליות' – בדיאלוג ובשתיקה.

2. ראו א' סימון, **קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים**, ירושלים-רמת גן תשנ"ז (הקדמה), עמ' י-יא. בספר זה מכוונים, בין השאר, שני מאמריו המתייחסים לשמואל – פרקים א-ג, המהווים הצעת קריאה, המציגה את דמותו של שמואל, ולפיכך יש בה מן המקביל להצעת דמותו במאמר זה.

3. אררט (לעיל הערה 1), עמ' 434-435.

4. שוור סיפורים סיפורים, עלילתו ממושכת והוא מתרחש במקומות שונים.

5. ראו אררט (שם), נספח ה'2: "ראשיתו של משה (שמות ב', א'-כ"ב) כדרמה במבנה אפיזודי". מעניין: בשתי הדרמות, הפותחות בלידה, ניתנת תשומת הלב למקום האשה בגידול הילדים (האחות מרים ובת-פרעה אל מול חנה האם). אנלוגיה בין שמואל ובין משה, מצויה אצל מ' גרסיאל, **ספר שמואל א' עיון ספרותי במערכי-השואה, באנאלוגיות ובמקבילות**, רמת גן 1983, עמ' 46-51.

6. כלשון המשנה באבות ה, יא: ארבע מידות בדעות: נוח לכעוס וכו'.

7. ו: דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם, וזו משונה מזו ורחוקה ממנה ביותר. יש אדם שהוא בעל חמה, כועס תמיד... ויש אדם שהוא גבה-לב ביותר... ומצוים אנו ללכת בדרכים האלה הפינונים, והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר וללכת בדרכיו (דברים כח 9)... וחייב אדם להנהיג עצמו בהם ולהדמות אליו כפי כוחו.

8. ראו הושע ד 1-2: "...אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. אלה נקחש ונרצח ונגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו..." במיוחד אמורים הדברים ביחס לכוהנים. ראו הושע ד 6: "...כי אתה (את) הדעת (דעת ה') מאסָה וְאָמָאָה וְאָמָאָה (ואמאסך) מִפְּנֵי לִי וְתִשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁכַח בְּיָדְךָ גַּם אֲנִי". וראו ישעיהו יא 9; ירמיהו ט 23, כב 15-17.

תהליך 'גידולו' של גיבור הדרמה, שמואל, אשר מצוין ב'תמונות' המחזה:

בתמונה ב' במערכה השנייה נאמר (א 24-25): **ותבאהו** (חנה אל) **בית ה'** (ב) **שלו** (בעיר) – **והנער נער** (דהיינו: גדל בשנים)... **ויבאו** (אלקנה וחנה – רד"ק) **את הנער** (בלא ציון שמו) **אל עלי** (בסתם). רק בתמונת הסיום (ב 11) נמסר: **והנער** (בלא שם) **היה משרת את ה'** (!) **את פני עלי** (!) **הכהן**. ברם, במערכה השלישית בתמונה ב' – בעקבות **חטאת הנערים** (בני עלי) – מצוינת עלייה בתפקודו של הנער (ב 18): **ושמואל** (בשמו!) **משרת את פני ה'** (לעומת **פני עלי** לעיל), **נער חגור אפוד בד**. בסיום התמונה מסכם הקריין (ב 21): **ויגדל הנער שמואל עם ה'** (לא משרת את ה' בלבד!). וכך בהמשך: בניגוד להתנהגות עלי עם בניו – נמסר בפתח המערכה הרביעית (ב 26): **והנער שמואל** (!) **הלך וגדל וטוב** – **עם ה' וגם עם אנשים**, ובזיקה לכך מצוין הקריין (ג 1): **והנער שמואל** (נמצא) **משרת את ה' לפני עלי**; **לא את פני עלי הכהן** – כבפתח הדברים – **אלא לפני עלי השופט**, המורה-המדריך בתקופה קשה, כאשר (המשך הכתוב): **ודבר ה' היה יקר בימים ההם**, (שהרי) **אין חזון נפרץ**. לפיכך, באפילוג, לאחר שנתגלה ה' לשמואל בחזון נבואי – נאמר (ג 19-20): **ויגדל שמואל** (!) **וה' היה עמו, ולא הפיל מכל דבריו ארצה**. **וינזע כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה'**. שמואל, שנתנסה באהבה הדואגת של אמו חנה ובאהבה המחנכת של "אביו" עלי – הוכשר להיות נאמן של **אל דעות ה'** – נביא שליח לעם ישראל.

מן הראוי לציין: הדרמה שלפנינו, מראשיתה ועד סופה, ממוקדת בהיכל ה' שבשילה העיר – המקום אשר נבחר לעלייה לרגל לכל ישראל. במקום מעין זה – **הועלתה על במה** – ונתבצעה בביום חד-פעמי – הדרמה היוונית הקדומה. לא כן בישראל: הדרמה **הושמעה** לפני קהל מאזינים משכיל – מיומן ומורגל לבנות בעצמו, לעצמו, את "המצבים" המתוארים לפניו – כשהוא נותן את לבו לחוש בקונפליקטים שנוצרו בין 'הגיבורים' – על יסוד מעשיהם ודיבוריהם (ופעמים גם שתיקתם).⁹

וכך, בדומה לדרמה היוונית הקלסית, הדרמה המקראית – פיוטית ופוליטית כאחת – מבקשת, באמצעים הספרותיים הייחודיים לה, לעורר את הקהל (המאזין או הקורא) להזדהות עם 'הגיבורים' ועם המסר שהם מבקשים להעביר. אך, בשונה מן 'הגיבור' בדרמה היוונית – גורל 'הגיבור' המקראי אינו נגזר מראש. אדרבא: האדם – כמי שנברא **בצלם-אלהים** – הבחירה בידו! על דרך זו, הדרמה שלפנינו, מבקשת להראות: על איזה רקע נבחר' נער בישראל – להיותו נביא שליח לעמו.¹⁰

9. ראו אררט (לעיל הערה 1), עמ' 10-3.

10. ראו אררט (שם), במיוחד עמ' 7-8.

מבנה המחזה (שמואל א', א-ג) נאמן שמואל לנביא לה' כדרמה במבנה אפיזודי

- פרולוג (א 1-3): אלקנה ושתי נשיו – עלי ושני בניו: ולחנה אין ילדים ועלה האיש [...] להשתחות [...] בשלה – קריין.
- מערכה ראשונה (א 4-20): חנה מתמודדת עם עקרותה העימות בין אלקנה וחנה בעת הזבח המשפחתי: **לְמָה תבכי [...] הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים (8).** העימות בין חנה לעלי לפני היכל ה': אל-תתן את אמתך לפני בת-בליעל כי מרב שיחי וכעסי דברתי. הפיוס בין חנה ואלקנה: **וַיִּשְׁבוּ וַיָּבֵאוּ אֶל בֵּיתָם הַרְמֵתָה [...] וְתָהָר חָנָה וְתֵלֵד בֵּן – קריין.**
- מערכה שנייה (א 21-ב 11): חנה מתמודדת עם נדרה ההבנה בין אלקנה וחנה: עשי הטוב בעיניך שְׁבִי עַד-גְּמֹלְךָ אִתּוֹ – אֵךְ יָקָם ה' אֶת דְּבָרוֹ... חנה גומלת את בנה ומשאילה אותו לה'. **וְתָבֵאָהּוּ בֵּית ה' שְׁלוֹ [...] וְהִנֵּעַר נֵעַר.** שמואל משרת בבית ה': **וַיִּלֶךְ אֶלְקָנָה הַרְמֵתָה – וְהִנֵּעַר הִיא מִשְׁרַת אֶת עֲלֵי הַכֶּהֵן... – קריין.**
- מערכה שלישית (ב 12-25): חטא בני עלי וגדולת שמואל **וּבְנֵי עֲלֵי בְנֵי בְלִיעֵל לֹא יָדְעוּ אֶת ה' – קריין.** חטא נערי הכוהנים במעשה הקרבנות: **...כִּי נֶאֱצָו הָאֲנָשִׁים אֶת מִנְחַת ה' – קריין.** אושרה של חנה במעשה בנה, שמואל: **וּשְׁמוּאֵל מִשְׁרַת אֶת פְּנֵי ה'... – קריין** **וְהִנֵּעַר הַנֵּעַר שְׁמוּאֵל עִם ה' – קריין** עלי אינו מאושר ממעשי בניו: **וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי חִפְץ ה' לְהַמִּיתָם – קריין**
- מערכה רביעית (ב 26, ג 1-ד 1) שמואל מתגדל להיותו נביא **וְהִנֵּעַר שְׁמוּאֵל הַלֵּךְ וְגִזְלָן וְטוֹב [...] וְדָבַר ה' הִיא יָקָר... – קריין.** ה' קורא לשמואל: **...וְהִיא אִם יָקָרָה אֵלֶיךָ וְאִמְרַת דְּבָר ה' כִּי שְׁמַעַ עֲבָדְךָ (9).** ה' מתגלה אל שמואל: **כִּי שִׁפְטָ אֲנִי אֶת בְּיָתוֹ כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בְּנֵיו וְלֹא כָּהֵן בָּם (13).** הדיאלוג בין עלי ושמואל: **וַיִּגְדַּל לֹו שְׁמוּאֵל אֶת כָּל הַדְּבָרִים [...] וַיֹּאמֶר: ה' הוּא הַטוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה (18)** שמואל נביא בישראל: **וַיְהִי דָבָר שְׁמוּאֵל לְכָל יִשְׂרָאֵל (ד 1) – קריין.**

הסיפור כדרמה בפועל

מערכה ראשונה (א 1-20) – חנה מתמודדת עם עקרותה

כפרולוג (א 1-20) מוצגים על-ידי הקריין כל המי-ומי, הפועלים במחזה בזיקה לשמואל, הדמויות המרכזיות: אלקנה, חנה, פנינה, עלי ובניו: חפני ופנחס. כמו-כן מצוינת הבמה הכפולה לפעילותם: העיר רמה שבהר אפרים – מושב האיש הנכבד אלקנה; והעיר שֶׁלָה – משכן היכל ה' – מושב שני בני עלי הכהנים לה'.

משום מה נמנע הקריין מלציין את ייחוסו של אלקנה אבי שמואל אל שבט לוי: ¹¹ אפשר משום שמעמד הלוי, נטול הנחלה – לא תאם את דמות האיש האמיד, אלקנה. ¹² ואכן, אלקנה יכול לשאת אישה נוספת (פנינה), משנתברר כי **ולחנה אין ילדים** (א 2). כאיש במצב כלכלי טוב פקד אלקנה את היכל ה' **בשילה** – מן הסתם **בחג** (האסיף) – מדי שנה בשנה (שם 2). בכך תמו פרטי הרקע הנדרשים להבנת האירוע המתרחש בתמונה הראשונה: העימות בין אלקנה לחנה באחד מימי העלייה לרגל.

תמונה א' (4-8) נפתחת בשיא חגיגת הזבח המשפחתי – בעת חלוקת המנות. תשומת לבנו נתונה להתנהלות הרגישה של אבי המשפחה, אלקנה: כיצד הוא מקדים ליתן **לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות** (4), ורק לאחר מכן: **ולחנה יתן מנה אחת אפים** (בסבר פנים יפות), **כי את חנה אָהַב** (אף-על-פי ש) **וה' סגר רחמה** (5). זאת – לעומת התנהגות פנינה: **וכעסתה צרתה גם כעס – בעבור הַפְעָמָה** (כדי להרגיזה – בלא שתתחשב בעובדה) **כי סגר ה' בעד רחמה** (6). וחנה, כל אותן שנים ממושכות – מחרישה: **וכן יַעֲשֶׂה** (נוהל דברים זה) **שנה בשנה – מדי עלתה בבית ה' כן תִּקְעֶסְנָה** (6). אך תגובתה הלכה והחריפה: **ותבכה – ולא תאכל** (7).

בתמונת דברים זו – הפעם אלקנה, המאופק עד כה, אינו יכול לעמוד בצער חנה והוא מנסה לדבר על לבה ולנחמה. **ויאמר לה אלקנה אִישָׁה**. ¹³ הציון **אִישָׁה** בא ללמד על התייחסות אישית אוהבת של אלקנה, המבקש להביא מרגוע לסערת רגשות חנה בצערה – כאם – ואינו מצליח: **חנה** (פונה אליה בתחינה), **לִמָּה תבכי ולִמָּה לא תאכלי ולִמָּה יָרַע לבבך** (דעתך על משמעות הדברים) ¹⁴ – **הלוא אנכי טוב לך** (עשוי להביאך אל אושרך) **מעשרה בנים...** (8) כאן עוצר אלקנה את דיבורו – למראה תגובת התמיהה של חנה... הנותרת לשבת אצל השולחן עד תום הסעודה, כשהיא מחרישה.

בתמונה ב' (9-18) – עם תום הסעודה – חנה, שאינה מקבלת את ייאוש אלקנה שתהיה אם לילדיו – פונה והולכת להתפלל אל ה', בפתח היכל ה', מקום מושב עלי הכהן, המשגיח על התנהגותם הנאותה של החוגגים והחוגגות – אל תוך הלילה. **ותקם חנה – אחרי אֶכְלָה**

11. ראו דבה"א ו: בני לוי, פס' 12: **אליאב בנו יר' חם בנו אלקנה בנו**.

12. ראו בספר שופטים את דמותו של **יהונתן בן גרשם בן משה** מבית לחם יהודה, המחפש פרנסה בהר אפרים (פרקים יז-יח) ואת **איש לוי גר בירכתי הר אפרים** בסיפור פילגש בגבעה (פרק יט).

13. המספר המקראי נוקט את הניסוח: **ויאמר פלוני אל אלמוני** – לציין דיבור אחר הפסקה. לעומת זאת, הביטוי: **ויאמר**, לעצמו – יבוא כתגובה מהירה מסיבה כל שהיא.

14. ראו מ"צ קדרי, 'לב', **מילון העברית המקראית**, רמת-גן תשס"ו, עמ' 548.

(=אכילתה) בשלה, ואחרי שְׁתֵּה (=שתותה); (ובעוד) ועלי הכהן (הגדול) יִשָּׁב על הכסא על (יד) מזוזת היכל ה' (משגיח על התנהגות הנשים, הצבאות (ב)פּתח אהל מועד – (להלן ב 22) – חנה, והיא מרת-נפש, ותתפלל על ה' וּבְכָה תבכה. (ובהמשך – בליבה) ותדר נדר ותאמר: ה' צבאות – אם רָאָה תראה פְּעִנִי (נפש) אמתך – וזכרתני ולא תשכח את אמתך (תיענה לתפילתי): ונתת לאמתך זרע אנשים (בן זכר) – ונתתיו לה' (=אקדיש אותו לה') כל ימי חייו (כשהוא) ומורה (תער) לא יעלה על ראשו (כדין הנזיר – כמו שמשון – שופטים יג 5).

כל אותה שעה עוקב עלי אחר התנהגותה המוזרה של חנה, הנדמית לו אישה שיכורה. והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' (ברחבה שבפתח היכל ה') ועלי – שמר את פיה (=כשעלי מתאמץ לקלוט את דבריה – אך) וחנה היא מדברת על לבה (דיבור פנימי – לעצמה)¹⁵ רק שפתייה נעות וקולה לא יִשְׁמַע – (לפיקך) ויחשבה עלי לשפּרה. (רק אחר איפוק ממושך) – ויאמר אליה עלי:¹⁶ (מגיב עלי, החרד להתנהגות הנשים הצובאות, בלשון חריפה) עד מתי תשתפְּרִין?! הסירי את יינדך מעליך! (דהיינו: הסתלקי מכאן). חנה נדהמת מדברי עלי הכהן הגדול. רק כעבור זמן מה היא מעיזה לשאת את דבריה:¹⁷ ותען חנה ותאמר: לא, אדני, אשה קשת רוח (מקביל אל האמור לעיל והיא מרת נפש) אנכי... (איני, חס וחלילה, שיכורה כדבריד) ויין ושכר לא שתיתי (לא שפכתי אל קרבי, אלא) ואשפך את נפשי (המרה) לפני ה'. (לפיקך) אל תתן (אל תחשוב) את אמתך לְפָנַי (כמו) בת-בליעל (אישה מושחתת – כלהלן ל 22: כל איש רע ובליעל), כי (כיוון שרק) מרב שיחי (צרתי – על פי תהלים קמב 3) וכעסי (כאבי – על פי קהלת ב 23) דברתי (אל עצמי) עד הנה.

חנה מסיימת את דבריה ומצפה להתעניינותו של הכהן בשאלה: על מה שפכה נפשה לפני ה'... ועלי, משום מה, מחריש. רק כעבור זמן מה – נושא קולו – ויען עלי ויאמר: לכי לשלום (ברכה טריוויאלית כביכול נימוסית) ואלהי ישראל יתן את שְׁלֹתְךָ (=ימלא את שאלתך, דהיינו בקשתך. בלא שהתעניין לדעת במה המדובר) אשר שאלת מעמו (בתפילתך). ואילו חנה, ברוב תמימותה, מניחה כי הכהן, בחינת איש האלהים – אפשר שיודע על דבר נדרה ובקשתה: ונתת לאמתך זרע אנשים. לפיקך, היא ממחרת להודות על ברכתו רבת החסד. ותאמר (מיד – הלוואי): תמצא שפחתך חן (תהיה ראויה לחסד) בעיניך.

בכך נראה לחנה, בא על פתרונו בשלום הקונפליקט שנוצר בינה ובין עלי, הכהן הגדול. הרגשתה בהיפרדה ממנו הייתה מרוממת. ולכן: ותלך האשה לדרכה (אל מקום מושב זבח המשפחה) ותאכל – ופניה (הכואבים) לא היו לה עוד.

תמונה ג' (19-20) מסיימת בצורה חיובית את העימותים בין חנה לאלקנה ובין חנה לעלי, אשר התנהלו ברחבה שלפני היכל ה' בשילה. עתה שבים אנו – כבפתיחת המערכה הראשונה – אל ביתם של חנה ואלקנה ברמה (בלא אזכור שמים): וַיִּשְׁפְּמוּ בַבֶּקֶר (ואחרי ש) וישתחוו לפני ה' (בפתח היכל ה') – וַיִּשְׁבּוּ ויבאו אל ביתם הרמתה – מפויסים, לאחר שחנה גילתה לאלקנה את דבר נדרה: וזכרתני... ונתת לאמתך זרע אנשים – ונתתיו לה' כל ימי חייו (נתינה שלה לה' – כנגד נתינת ה' לה – את הבן). על כן מוסיף הקריין ומספר: וידע אלקנה את חנה אשתו (לא

15. ראו בראשית כד 45.

16. ראו הערה 13 לעיל.

17. כמשמעות הביטוי ויען בסיפור המקראי. ראו סיפור אברהם ועפרון (בראשית כג) ובפתח הנאומים בספר איוב. ויען – במשמעות: נשא קולו ואמר. ראו שמות לב 18: קול ענות אנכי שמע.

העקרה. זאת בדומה לאמור לעיל: **ונתן לפנינה אשתו** ויזכרה ה' (כאמור בתפילתה). ואכן: **ויהי לתקפות הימים** (בתום מחזור של קיץ וחורף) **ותהר חנה ותלד בן** (וכמקובל באותם ימים), **ותקרא את שמו שמואל כי** (אמרה: מבחינתי הריהו "שְׂאוּל מאל", שהרי) **מה' שאלתי** (בנדרלי). איזו תמונה אידילית של אישה יראת ה' מצטיירת במערכה זו!

מערכה שנייה (א 21-ב 11) – חנה מתמודדת עם נדרה

תמונה א' (23-21) פותחת – בדומה לתמונה א' שבמערכה הראשונה – בתיאור מערכת היחסים שבין אלקנה לחנה, במועד העלייה לרגל לחוג את זבח המשפחה. ברם, בשל הולדת שמואל, משתנים פני הדברים: **כי כאשר – ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבח לה'** (את) **זבח הימים** (=הזבח השנתי ובאותה שעה לשלם את זבח נדרה של חנה, שלא הופר על ידו... והפך אפוא להיות) **ואת נדרו**.

מתברר שהפעם **חנה לא עלתה – כי אמרה לאישה** (אבי הילוד): (אנא המתן) **עד יגמל הנער – והביאותיו** (מגודל ובוגר, המסוגל) **ונראה את פני ה'** (במשמעות של להיראות לפני הקב"ה) – **וישב שם** (כדי שישב בקביעות) **עד עולם**.

הצעת חנה האם אינה נראית בעיני אלקנה האיש, החרד מאד לקיום הנדר לה', ואולי אף חושש, פן האל לא יקיים את חיי הילד בסיבתו... נראה לשער, כי מבטא הרחום של חנה, יראת ה', משפיע עליו, ולפיכך, לאחר התמהמהות ושיקול דעת – **ויאמר לה אלקנה אישה** (אבי הילוד): **עשי הטוב בעיניך – שְׁבִי** (במקומך ברמה) **עד גמלך אתו**. ומוסיף – כמדובר את עצמו: **אך** (בלבד) **יקם ה' את דבריו** (הבעת משאלה והילד יאריך ימים...).

תמונה ב' (23-28) לאחר דברי הקישור: **ותִשָּׁב האשה** (הנכבדה בביתה) **ותִינֶק את בנה** (שמואל – בלא אזכרת שמו) **עד גמלה אתו** – שבה התמונה ומתחוללת בשילה – במעמד העלייה לרגל (השנתית) של אלקנה האיש הנכבד (בלא להזכיר את שמו). אך מי שעומדת במרכז האירועים, אינה אלא **האשה**, חנה (שוב: בלא להזכיר את שמה). היא שהחליטה כי בנה כבר נגמל (לפי הבנתה) והיה כבר **לנער** מגודל (כבן עשר שנים ומעלה). הגיעה אפוא השעה לקיים את נדרה בזבח תודה: **ותעלה עמה** (כאמו האחראית לגידולו) – **כאשר גמלתו** (לדעתה) – **בפרים שלשה**¹⁸ **ואיפה אחת קמח ונבל יין – ותביאהו אל**) **בית ה' שלו** (לקיים את נדרה: **ונתתיו לה' כל ימי חייו**); **וזאת משום שלדעתה: הנער – (כבר) נער!**

ברם, בעת ביצוע הדברים – פועלים **האיש והאשה** בשווה כהוריו של **הנער**. ולפיכך, לאחר הקרבת זבח התודה – **וישחטו את הפר** (האחד) – **ויבאו** (האב והאם כאחת) **את הנער אל עלי** – לקיים את הנדר. חנה, בתמימותה, בטוחה שעלי הכהן הגדול, איש האלוהים – מי שלפי הבנתה בירך אותה **(יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו)** – זוכר, כמובן, את הדו-שיח האינטימי שהתנהל ביניהם לפני כמה שנים...

אך האיש הזקן והכמעט עיוור (להלן ג 2: **ועינו החלו כהות – לא יוכל לראות**), כמסתבר, לא זכר דבר. הלכך, בנימוס רב ובעדינות – מנסה חנה להזכיר לו את סיבת התרגשותה. **ותאמר**:¹⁹ **בי**,

18. על הקושי הפרשני: כאן **פרים** ברבים; ולהלן הפר ביחיד - ראו י' קיל, **ספר שמואל א'** (דעת מקרא), ירושלים תשמ"א, עמ' יג.

19. ראו הערה 13 לעיל: **ותאמר** – בתגובה מהירה; מסיבה כל שהיא.

אָדְנִי (אני מבקשת את סליחתך). **חַי נַפְשְׁךָ, אָדְנִי** (אני משיבעתך: אנא היזכר) **אני האשה הנצבת עִמָּךָ בזה** (במעמד כזה בעבר) **להתפלל אל ה'**. חנה מחכה למענה – ואיננו. עלי אינו זוכר. במאמץ אחרון, לעורר את תגובתו, היא מצביעה על שמואל ואומרת: **אל (=למען) הנער הזה התפללתי**, ואתה בירכת אותי באותו מעמד **(ואלהי ישראל יתן את שְׁלֶתְךָ אשר שאלת מעמו)** ואכן: **ויתן ה' לי את שאלתי** (בקשתי לזרע אנשים) **אשר שאלתי מעמו**. ומכיוון שברכתך צלחה, לכן, **וגם אנכי השאלתיהו** (את בני שמואל) – **לה'** (לקיים את נדרי)... הפסקה בשטף דיבורה של חנה. ברגע זה קלטה את משמעות המעמד: פרידה מוחלטת מבנה, ההופך להיות משרת בקודש. מכאן המשפט הלא כל כך מובן באחרית דבריה: **כל הימים אשר היה הוא שאול לה'...** לאחר מכן חנה מוסרת את בנה, ונפרדת מעליו, בלא משפט תודה או ברכת שלום לעלי...

תמונה ג' (א 28-ב 11) מסיימת את המערכה השנייה בדומה לאמור בתמונה ג' בסיום המערכה הראשונה **(וישכמו בבקר, וישתחוו לפני ה', וישבו ויבאו אל ביתם הרמתה)**; אלא שכאן נמסר בקיצור: **וישתחו שם לה'** (לאחר ש) **ותתפלל חנה** (להודות לה'): **ותאמר עלץ לבי בה' [...]** **שבעים בלחם נשכרו ורעבים חזלו [...]** **עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אַמְללה [...]** **ה' יחתו מריביו [...]** **ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו**.

לאחר מכן, בסופו של יום – אומר הקריין: **וילך אלקנה הרמתה על (=אל) ביתו** (בעוד ש) **והנער** (שמואל) **היה משרת את ה'**, כלומר **את פני עלי הכהן** (הגדול).²⁰ איזו תמונה אידיאלית של אישה יראת ה' מצטיירת במערכה זו, שהרי אנו רואים כיצד היא מודה לאלוהים על רוב חסדו – בעת שהיא משאירה את בנה ביד עלי הכהן הגדול.

מערכה שלישית (ב 12-25) – חטא בני עלי וגדולת שמואל

בתמונה א' (ב 12-17), לשם הבנת האירועים, לאורך המערכה השלישית – מקדים הקריין ומציין: **ובני עלי בני בלעל²¹ לא ידעו את (דעת) ה' – הן ביחסם המזלזל בעבודת ה' במקדש, כשהם פועלים בניגוד למצוות התורה, והן ביחסם הבלתי-מוסרי כלפי מביאי הקרבן**. וכך, בניגוד לנוהג הראוי והרצוי – בני עלי הכוהנים (או נעריהם) נוהגים כפורקי עול: **ומשפט** (נוהג) **הכהנים (מ)את העם**, (מאת) **כל איש זִבַּח זִבַּח** (כך היה): **ובא נער הכהן – קִבְּשֵׁל הַבָּשָׂר** (אֶחָד ההקרבה למזבח – בבואו ליטול את חלקו בזבח ככהן – נמצא נוהג בגסות): **והמזלג שלש הַשְּׂנִיִּים בידו; והכה** (בחזקה) **בכיר או בדוד או בקלחת או בפרור** (כלי בישול מגוונים בגודלם ובשימושם) – **כל אשר יעלה המזלג, יקח הכהן בו. ככה יעשו (תדיר) לכל ישראל הבאים שם** (בעת העלייה לרגל) **בשלה**.

זאת ועוד: לעתים אף **גם בטרם יקטרו את החלב** (על מזבח ה') **ובא הנער הכהן ואמר לאיש הַזִּבַּח: תנה בשר (חי)**. וגם כאשר הזובח מעיר לו על הנוהג המקובל – **ויאמר אליו האיש: קטר יקטירון פִּיּוֹם²² את החלב** (תחילה על גבי המזבח – ואחר כך) **וקח לך כאשר תאוו נפשך**. אך

20. **הכהן** בסתם – בספרי המקרא – משמעותו: הכהן הגדול.

21. רשעים – ראו קדרי (לעיל הערה 14), עמ' 106.

22. בעקבות ממצאי טור-סיני, משמעות הביטוי **פִּיּוֹם** אינה אלא **אפוא**. כך בדברי יעקב לעשו (בראשית כה 31): **מכרה פִּיּוֹם את בכורתך לי**.

הכהן, בקוצר רוח,²³ ואמר: **לא! כי עתה (=מיד) תתן, ואם לא – (ו)לקחתי בחזקה.**²⁴ לסיום התמונה מעמת הקריין את דמות שמואל (לעיל פסוק 11) **והנער היה משרת את ה', את פני עלי הכהן, עם דמות נער הכהן (בני – עלי, בני-הבליעל) באומרו: ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני (דעת) ה' (כאמור לעיל: הזלזול בעבודת-ה' במקדש ויחסם הגס כלפי החוגגים), כי נאצו (חפני ופנחס, בני-עלי – הנערים) את מנחת ה' (הזבחים שהביא העם).**

תמונה ב' (18-21) מתארת כיצד חינכה חנה את בנה בתשומת הלב שהקדישה לו על אף הריחוק הפיזי ביניהם. כך שמה לב כיצד התפתח (פסוק 11) **והנער (אשר) היה משרת ה' את פני עלי הכהן (בראשית הבאתו לשילה) – היה, עתה למשמש בקדש, כנער לוי: ושמואל (נמצא) משרת את פני ה' (כשהוא – כנוהג) נער חגור אפוד-בד (על מתניו). ובמקביל – כדי לבטא את הקשר האישי ביניהם – מדי שנה בשנה: ומעיל (עליון) קטן תעשה לו אמו (כאשר) וְהעלתה לו מימים ימימה (מדי שנה בשנה) – בעלותה את (=עם) אישה לזבח (את) זבח הימים (=הזבח השנתי). באותה הזדמנות: וּבְרַךְ עלי את אלקנה ואת אשתו ואמר: יָשֶׁם ה' לך זרע מן האשה הזאת (חסרת הילדים) תחת השאלה (עכשיו במשמעות של מתנה) אשר שאל (אפשר: השאילה – נתנה במתנה) לה'.**

גם תמונה זו – כמו כל תמונות העליות לרגל של אלקנה וחנה – מסתיימת בדברי הקריין: **וילך האישי למקומו. ובהמשך, מוסיף ומספר, כי ברכת עלי נתקיימה: כי (=אכן) פקד ה' את חנה (יראת ה') – ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות. ובאותה תקופה – הרחק ממשפחתו – ויגדל הנער שמואל עם (דעת) ה' (המוסרית) – בניגוד להתנהגותם של ובני עלי, בני-בליעל (אשר) לא ידעו את (דעת) ה' – כמובא בפתח המערכה הנוכחית (ב 12).**

תמונה ג' (22-25) מציגה מפגש בין עלי לבניו בנושא השמועות על אודות התנהגותם הבלתי-מוסרית: **ועלי זקן מאד – מתקשה מאד לעמוד על טיבן של השמועות שהגיעוהו: (כך) ושמע את כל אשר יעשון (פעולה חוזרת ונשנית) בניו לכל ישראל (כגון, האמור בפתח המערכה השלישית (14): כל אשר יעלה – המזלג יקח הכהן בו. ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם בשלה). וחמורה יותר השמועה: ואת אשר ישכבן את הנשים הצבאות (=הנאספות...) (ב)פתח אהל מועד (המקום המקודש ביותר).**

הבנים מעדיפים שלא להשיב על דברי השמועות החוזרות ונשנות, אך באותו היום שוב לא היה עלי יכול לעצור בעד רגשותיו והוא פונה אל בניו בעדינות: **ויאמר להם: למה תעשון כדברים האלה, אשר אנכי שמע את דבריכם (=מעשיכם – כולל התנהגותכם המילולית הגסה) (ה)רעים (=הדברים הרעים אליכם מובאים) מאת כל העם אלה.**

הבנים אינם מגיבים על דבריו ועל כן עלי ממשיך כמתחנן: **אל, בני, כי לוא-טובה השמעה אשר אנכי שמע (ש)מעברים (אותה) עם ה'.** דממה! ולאחריה התפרצות של עלי בשאלה רטורית כואבת: **אם יחטא איש לאיש – ופללו (באפשרותו להביאו לפני) אלהים (הדיינים), (אך) ואם לה' יחטא איש (האם יימצא), מי (אשר)**

23. ראו שוב הערה 12.

24. ראו ש' בר-אפרת, שמואל א' (מקרא לישראל), תל-אביב-ירושלים תשנ"ו, עמ' 69: לקחתי – מגילת שמואל מקומראן גורסת: "ולק[חתי]" בעבר מהופך לעתיד.

יתפלל לו (=למענו, לפני ה' האלוהים – הדיין)!!

התמונה מסתיימת בדברי הקריין: **ולא ישמעו** (העתיד המציין מצב מתמשך) **לקול אביהם – כי חפץ ה' להמיתם.**

נראה לנו, שבזיקה לדברים אלו (שיתקיימו כל דברי הנבואה) – הובאה בסמוך (ב 27-36) נבואת **איש אלהים אל עלי על בניו**: **וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך, אל חפני ופנחס, ביום אחד ימותו שניהם** (פסוק 34).

מערכה רביעית (ב 26; ג 1-1 ד 1) – שמואל מתגדל להיותו נביא

בתמונה א' (ב 26; ג 1-9), שבפתח המערכה הרביעית, מוצג שמואל, כשהוא מוכן לשליחותו כנביא; זאת בעימות עם דמותם של **בני עלי – בני בליעל** – (אשר) **לא ידעו את** (דעת) **ה' (ב 12)**. וכך מתאר הקריין את **הנער המתגבר, ההופך לאישיות מבוגרת – שמואל: והנער שמואל הלך וגדל וטוב** (מושלם מבחינה מוסרית) **גם עם ה' (כנחמד ונעים)** ²⁵ **וגם עם אנשים.**

זאת ועוד²⁶ מוסיף הקריין ומספר (ג 1): **והנער שמואל (הטוב גם עם ה' וגם עם אנשים) משרת את ה' לפני (במעמד) עלי. ברם, כאמור לעיל: ועלי זקן מאד, ולפיכך ודבר ה' (הגילוי האלוהי)²⁷ היה יקר (=נדיר) בימים ההם (לעת זקנת עלי), אין חזון (נבואי) נפרץ (=נפוץ, שכיח).**

האמור מבאר את התנהגותו התמוהה של עלי בעת הגילוי האלוהי, המתואר בתמונה הראשונה של המערכה הרביעית: **ויהי ביום ההוא (יום התגלות ה' לשמואל) – ועלי שכב במקומו (בלשכה המיועדת לכהן הגדול) והוא ער, כדרך הזקנים, אך אינו מסוגל לראות מאומה – על אף האור של נר התמיד: ועיניו החלו כהות (=חלשות – עד כדי כך ש)לא יוכל לראות (אף על פי שהיה אור, כיוון ש)נר אלהים טרם יכבה. אותה שעה: ושמואל שכב (מופקד על שמירת כלי הקדש המצויים) בהיכל ה' (המקום) אשר שם ארון אלהים.**

הציון **ונר אלהים** – נר התמיד המאפיין את ההתגלות האלוהית; כמו אזכרת **ארון אלהים** – מבעד לכרובים מעליו נשמע קול ה' בהתגלותו למשה – משמשים רקע, להתגלות ה' לשמואל, כמתואר בהמשך: **ויקרא ה' אל שמואל – ויאמר הנני (נכון, בכל רגע להיענות לקריאת עזרה מטעם עלי הזקן). ולפיכך, מיהר וירץ אל עלי ויאמר (כולו נחרד – ונכון לכל): הנני – כי קראת לי, אך תגובת עלי, הער – מידית ומרגיעה. ויאמר: לא קראתי (לעזרתך) – שוב שכב (איני זקוק לך). שמואל, עם שהוא – בטוח בקריאה בשמו, נענה לדברי עלי, וממהר למקומו: וילך וישכב.**

שמואל הצעיר מן הסתם נרדם, אך, כשהפעם, **ויסף ה' קרא עוד שמואל** – הכתוב איננו אומר: **וירץ אל עלי** – אלא שמואל נוהג לאטו: **ויקם שמואל וילך אל עלי (שהרי לא נאמר ויקם וילך). ויאמר (בביטחון): הנני כי קראת לי. עלי חש באהבת הנער ובדאגתו לשלומו, כאילו היה אביו.**

מכאן הנימה האבהית בדבריו הפעם: **ויאמר: לא קראתי, בני, שוב שכב.** שמואל, מן הסתם, התקשה לשוב ולישון, אך, גם אם חש במשהו חריג, לא העלה על דעתו, כי הקול מדבר אליו מבין הכרובים... שהרי **ושמואל טרם ידע את ה' – וטרם יגלה אליו דבר ה'.** לפיכך, למשמע הקול הקורא אליו בשלישית, עדיין היה בטוח כי המדובר בקריאה של עלי. לכן,

25. נחמד – על פי בראשית ב 9, ונעים – על פי תהלים קמז 1.

26. הקטע (ב 27-36) שביארנו לעיל מתייחס לאמור בסוף המערכה השלישית: **כי חפץ ה' להמיתם** (ב 25).

27. ראו הושע א 2: **תחלת דבר ה' (ההתגלות באלוהית) בהושע (היתה כאשר) ויאמר ה' אל הושע לך קח לך . . . וראו שמות ו 28: ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים, ועוד במקרא.**

הפעם, נזדרז ללכת אל עלי הזקן: ובמענהו – בצליל דבריו – נשמע כי בטוח היה שאכן הייתה זו קריאה לעזרה... וְיִסֵּף ה' קְרָא שְׂמוּאֵל בְּשִׁלִישִׁית – וְיָקָם וַיֵּלֶךְ (בזריזות) אֶל עֲלִי וַיֹּאמֶר (בביטחון רב): הַנְּנִי כִי קִרְאתִי לִי...

רק לאחר החזרה השלישית של הקריאה לשמואל, מוכן עלי להכיר בה – כקריאה אלוהית אל הנער – ולא אליו, הכהן הגדול... וַיִּבֶן עֲלֵי כִי ה' קְרָא לְנֶעֱר... שהותמה נשתהה עלי, עד אשר העביר לנער את הבנתו, כי שמואל זכה לגילוי אלוהי. וַיֹּאמֶר עֲלֵי לְשְׂמוּאֵל (כבר לא הנער...): לֶךְ שָׁכַב – וְהִיא אִם יִקְרָא אֵלַיךְ (נתקשה לומר במפורש את שם השם) – וַאֲמַרְתָּ: דָּבָר ה', כִּי שָׁמַע עֲבָדְךָ.

ואכן, כמצוות עלי: וַיֵּלֶךְ שְׂמוּאֵל (לא הנער) – וַיִּשְׁכַּב בַּמְּקוֹמוֹ (בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים) (ג) בַּעוֹד (ג 2) וְעֲלִי שָׁכַב בַּמְּקוֹמוֹ (בלשכתו).

תמונה ב' (10-14) מתארת את דבר הגילוי האלוהי לשמואל כנביא: וַיִּבֶן ה' – וַיִּתְּצֵב (במראה שלא נתפרש כאן).²⁸ וַיִּקְרָא כַּפֶּעַם בַּפֶּעַם: שְׂמוּאֵל שְׂמוּאֵל.²⁹ תגובת שמואל מידית ונרגשת – עד שהנער שומט את שם ה' שבהדרכת עלי (פסוק 9). וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל (מידית): דָּבָר (!) כִּי שָׁמַע עֲבָדְךָ (בלא להזכיר את שם ה').

האל נותן לשמואל הנער שהות להתאושש, כדי שיוכל להיות מוכן לדיבור האלוהי הקשה בתוכנו. לאחר מכן וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׂמוּאֵל: הִנֵּה אֲנִי עֹשֶׂה דָבָר³⁰ בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּל שְׁמֵעוֹ תִּצְלָיְנָה שְׂתֵי אֲזָנָיו.

ביום ההוא אקים אל (=על) עלי את כל אשר דברתי אל (=על) ביתו – הַחֵל וְכֹלָהּ. והגדתי לו (באמצעות איש האלוהים) כִּי שָׁפֵט (=מעניש. עיינו יחזקאל ז 8) אֲנִי אֶת בֵּיתוֹ עַד עוֹלָם – בַּעוֹן אֲשֶׁר יָדַע כִּי מַקְלִילִים לָהֶם (י'תיקון סופרים' לביטוי הקשה המובא כאן: אֱלֹהִים וְכַךְ אֲכֹן הַגְרָסָה בַּתְּרַגּוּם הַשְּׁבַעִים) בְּנִי – וְלֹא כָּהָה בָּם (ביד חזקה). וְלֹכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֲלִי: אִם (לשון שבועה: שלא) יִתְּכַפֵּר עוֹן בֵּית עֲלִי בַזְּבַח וּבַמִּנְחָה (ו' הבררה: או) – עַד עוֹלָם!

תמונה ג' (15-18) מתארת את שאירע למחרת בבוקר:

סביר להניח כי שמואל – אחרי שמיעת הדברים הקשים על שיקרה בישראל ובמיוחד למשפחת עלי – לא היה יכול עוד לשוב ולהירדם: וַיִּשְׁכַּב שְׂמוּאֵל עַד (עדיין) הַבֹּקֶר (השמש אך בקעה) וַיִּפְתַּח אֶת דְּלֹתוֹת בֵּית ה' (כרגיל... אך נמנע מלהתקרב אל עלי, לדרוש בשלומו, שמא ישאלהו על שאירע). ושמואל ירא מהגיד את המראה (החזון האלוהי הקשה) אל עלי (משפט זה מצוין מאמר מוסגר). כך עובר זמן רב עד אשר וַיִּקְרָא עֲלֵי אֶל שְׂמוּאֵל וַיֹּאמֶר: שְׂמוּאֵל בְּנִי (המבקש לקרבו אליו, כיוון שחש את הסתייגותו ממנו). מענהו של שמואל ספונטני – ולא אומר דבר. וַיֹּאמֶר: הַנְּנִי. ברם עלי – מנימת תגובתו ומסבר פניו – מבין ששמואל מסרב לדבר. מכאן נבין את הלחץ שעלי נלחץ, והוא מתאמץ לעודד את שמואל לדבר. וַיֹּאמֶר: מַה הַדָּבָר (הקשה) אֲשֶׁר דָּבַר אֵלַיךְ

28. ראו (במדבר כב 22) בסיפור בלעם: וַיִּתְּצֵב מֵלֶאֱלֹהִים ה' בַּדֶּרֶךְ; וְהִשּׁוּ (שמות לד 5): וַיִּרַד ה' בַּעֲנָן – וַיִּתְּצֵב עִמּוֹ שֵׁם – הַמְרָאָה הַנִּיצֵב הִיָּה דְמוּי עֲנָן.

29. בדומה אל האמור בהתגלות ה' למשה (שמות לד 5): וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר: מִשֶּׁה מִשֶּׁה. ועוד במקרא.

30. במשמעות של אירוע קשה. וראו בסיפור מות שני בני אהרן (ויקרא י 3) הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' לְאֹמֶר: בֹּקֶר בִּי אֲקַדֵּשׁ... וְיָדָם אַהֲרֹן.

(נחרד ואינו נושא את שם ה')? שמואל כובש פניו ועיניו בקרקע. אין מענה. עלי מוסיף ומתאמץ להכריחו לדבר – וקולו מתגבר: **אל נא תכחד ממני** (אביך...). שמואל מחריש. עלי נושא קולו ומשביע את 'בנו' שמואל: **כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף** (שלא) **אם תכחד ממני דבר** (קשה) **מכל הדבר** (הקשה) **אשר דבר אליך** (אלוהים – מידת הדין – נמנע מלומר)... שמואל נשבר – ובתחושה של מי שכבר נועד להיות נביא שליח – **ויגד לו שמואל את כל הדברים** (הקשים) – **ולא כחד ממנו** (דבר – הן ביחס לישראל, והן ביחס לבניו). תגובת עלי מידית; וכמקבל עליו את הדין – **ויאמר: ה'** (מידת הרחמים) **הוא הטוב בעיניו יעשה** – ומי אני, עלי הזקן, שאתפלל לביטול גזרת הדברים הקשים...

מן האפילוג שבפי הקריין (ג 19-1 ד-1), אנו למדים: שמואל הנער ממשיך לגדול ולהתפתח **בדעת** ה', התובעת התנהגות מוסרית, והוא מכשיר את עצמו להיותו נביא שליח לעמו – בחסות עלי ובהשראת היכל ה' שבשילה: **ויגדל שמואל** (כבר לא נער) – **וה'** (אכן) **היה עמו** (וכנביא שליח ה') **ולא הפיל מכל דבריו** (גם הקשים) **ארצה**. כלומר ה' קיים את כל דבריו, ולפיכך: **וידע כל ישראל – מידן ועד באר שבע – כי נאמן** (אמין ואמון להיות) **שמואל – לנביא לה'**. וכך עוד שנים נוספות: **ויספ ה' לְהָרָאָה** (=להיראות) **בשלה כי נגלה ה' אל שמואל** (הנאמן) **בשלו – בדבר ה'**. וכך בסופו של תהליך: **ויהי דבר שמואל** (הנביא – האמון על **דעת** ה', התובעת התנהגות מוסרית – שליח) **לכל ישראל**.

סיום

בכך תם המחזה המבקש – בדרך הדרמה – להביא אותנו, הקוראים, לעמוד על דרך גידולו של שמואל – בנה של חנה, אשת אלקנה מן הרמה, ונערו של עלי הכהן הגדול בהיכל ה' בשילה – להיותו נושא אידאת **דעת** ה', התובעת התנהגות מוסרית, כנביא שליח לעמו – בדומה למשה. זאת – כדברי המשורר בתהלים צט 6-8:

משה ואהרן בכהניו, ושמואל בקראי שמו, קראים אל ה' והוא יענם. בעמוד ענן ידבר אליהם – שָׁמְרוּ עֲדֹתַי וְחָק נִתַּן לְמוֹ. ה' אלהינו – אתה עניתם, אל נִשָּׂא הַיֵּית לָהֶם וְנָקַם עַל עֲלִילוֹתָם.

סיפור ההמשך של שמואל, הנביא בפועל (פרקים ח-יב), מגולל את התנהגותו המעשית – כמי שמודרך ופועל על פי הקריטריונים המוסריים של **דעת** ה'. נמנה להלן את הבולטים שבמעשיו, המאשרים קביעה זו:

דמות המלך ב'תורת משה' (דברים יז 14-20) – לדרישת העם:

ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים אשר סביבתי – מותנית: - - - שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו [...] רק לא ירבה לו סוסים [...] נשים [...] כסף וזהב וכתב לו את משנה התורה הזאת - - - לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה – ימין ושמאל.

ואילו שמואל מזהיר את העם מפני **משפט המלך**, שאינו פועל על פי **דעת** ה' (שמ"א ח 11-17):

את בניכם יקח ושם לו [...] ולשום לו שרי אלפים [...] ואת בנותיכם יקח [...] ואת שדותיכם [...] יקח ונתן לעבדיו [...] ואת עבדיכם [...] יקח ועשה למלאכתו. צאנכם יְעָשֶׂר – ואתם תהיו לו לעבדים.

לפיכך בחר שמואל בשאול ומשחו למלך, בהיותו בעל התכונות של הצנע לכת עם אלהיך ומי שנשמע ומקבל את דברי הנביא שליח ה'.

ואילו בנאום הסיכום שלו (פרק יב) מבליט שמואל את התנהלותו, הוא עצמו, על פי דעת ה':

הנני ענו בי – נגד ה' ונגד משיחו: את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי. את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר – ואעלים עיני בו – ואשיב לכם.

זאת – בדומה לדברי משה – בתגובה לעדת קורח (במדבר טז 3): ומדוע תתנשאו על קהל ה'?!
ובדומה – במענה על דברי דתן ואבירם (שם 13-14):

המעט [...] כי תשתרר עלינו גם השתרר [...] העיני האנשים ההם תנקר?! ויחר למשה מאד ויאמר אל ה': אל תפן אל מנחתם! לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם (שם שם 15).

זוהי דעת ה' – ההתנהגות המוסרית הנאותה של משה, ששמואל רואה את עצמו כהולך בעקבותיה.